

S a ž e t a k

Zrinka Babić, Filozofski fakultet, Zagreb
UDK 801.4:808.62, izvorni znanstveni članak, primljen 27. studenoga 1988, prihvaćen za tisak 16. prosinca 1988.

The Syllable Structure of Croatian

The author describes syllables of Croatian in an autosegmental theory framework, characterizing the possible structures, possible and impossible sequences on the melody tier, and possible associations between the two.

IPAK JOŠ JEDNOM

Radoslav Katičić

Ne treba očekivati da će akademik Pavle Ivić ikako priznati da je prikazujući u *Revue des études slaves* književnojezični razvoj na području hrvatskoga ili srpskog jezika ikada igdje zanemario gledišta koja su bitna za razumijevanje toga razvoja u Hrvata.¹ Ustrajat će na jednostrano odabranim gledištima, a druga, kad ga upozore na njih, neće uzimati do znanja. Nikomu nije lako prihvatiti da je imao krivo, a njemu, kako se sve jasnije pokazuje, to baš nikako ne leži u naravi. Nije ni navikao na to da se njegova osporava. Kad se jasno i odlučno izreče mišljenje različito od njegova, on to već doživljava kao da mu se dijeli "stroga lekcija". Ponavljat će dakle i ponavljati da ni jedna njegova tvrdnja nije pobijena, pod svaku će cijenu stvarati dojam kako se "odlično provodi" u raspravi, a bit pitanjâ što se u njoj pokreću ostavljat će i dalje po strani.

Znajući sve to, napisao sam da se u jeziku neću više javljati u vezi s polemikom Raguž - Ivić.² O njezinu predmetu rekao sam bio već sve što je bilo reći, a daljnje objašnjavanje oko Ivićeva ustrajanja slabo još može biti zanimljivo. I da je u njegovu posljednjem odgovoru bilo samo toga, doista ne bih o Ivićevu sporu s Ragužem napisao više ni retka.³ Ali on je u svojem odgovoru dodirnuo neka pitanja i iznio neka mišljenja što dopuštaju da se mnogo dublje zadre u materiju naše kontroverzije nego je bilo moguće na temelju onoga što je o tome pisao do sada. Stoga ću se, usprkos suprotnoj najavi, ovaj put ipak još osvrnuti na njegov odgovor. A kad se već osvrćem, moram prije nego dođem do onoga što tu doista jest zanimljivo reći nekoliko riječi o njegovim pokušajima da polemički diskvalificira moju argumentaciju. Zadržat ću se samo na nekoliko odabranih primjera.

¹ Usp. P. Ivić, *L'évolution de la langue littéraire sur le territoire linguistique serbo-croate*, *Revue des études slaves* (RES) 56, 3, Paris 1984, 313-344; R. Katičić, pod istim naslovom, RES 57, 4, 1985, 667-673; P. Ivić, pod istim naslovom i s podnaslovom: *A propos des objections de Radoslav Katičić*, RES 59, 4, 1987, 867-878; R. Katičić, *A propos de la réplique de Pavle Ivić*, isto, 879.

² Usp. D. Raguž, *Razvoj književnoga jezika po Pavlu Iviću*, *Jezik* 33, 1, Zagreb 1985, 15-31; P. Ivić, *Nauci trebaju činjenice, a ne emocije*, *Jezik* 33, 3, 1986, 78-87; R. Katičić, *O čem se zapravo radi*, *Jezik* 33, 4, 1986, 113-116; P. Ivić, *Radi se ipak o nečem drugom*, *Jezik* 34, 3, 1987, 81-85; R. Katičić, *Radi se baš o onome*, *Jezik* 34, 4, 1987, 107-120; D. Raguž, *Činjenicama bi trebalo nauke*, isto, 120-126.

³ Usp. P. Ivić, *Sve moje konstatacije i dalje čvrsto stoje*, *Jezik* 36, 4, 1989, 72-84.

Ivić kaže da je bit njegova spora s Ragužem u tome što taj reagira žestoko kada se dira u iluzije, njegove i drugih, tvrdnjom da (1) hrvatsko ime nekada nije imalo onako širok sadržaj kako ga ima danas i (2) da standardnoga jezika u Hrvata nije bilo u drugoj polovici 18. stoljeća. Naveo sam u svojem posljednjem odgovoru dva mjesta iz Raguževa teksta koja bjelodano pokazuju, svatko se o tome može uvjeriti, da Raguž ni u jednom od ta dva pitanja ne tvrdi ono što Ivić niječe (Jezik, 34, 107, 108). Nema dakle govora o tome da bi to mogao biti predmet spora. To je očito i zato nepobitno. Ivić to ipak osporava. Kaže da se iz Raguževih riječi razabire da on o tim pitanjima misli i osjeća drukčije, a ne onako kao Ivić. Pa naravno! Tko je tvrdio da oni o tome misle i osjećaju jednako? Ja sigurno nisam. Tek razlika među njima nije u odgovoru na ona dva pitanja, upravo u pojmovnom sadržaju odgovora na ta pitanja, onako kako proizlaze iz Ivićeve formulacije. Odatle je vidljivo da se spor vodi oko drugoga, a ne oko toga pojmovnoga sadržaja. To upravo i tvrdim.

Nije naime pitanje tu u tome da li Ivić i Raguž rasuđuju sukladno, je li Raguž po Ivićevu mišljenju razuman, zastupa li on neko imanentno hrvatstvo i da li je to metodski dopustivo ili nije, nego samo u tome govori li on da je hrvatsko ime imalo uvijek isti opseg koji ima danas, da je u Hrvata u drugoj polovici 18. stoljeća postojao već izgrađen standardni jezik. Dokazano je da Raguž to ne govori. A Ivić se sada poziva na to da iako Raguž na ta dva pitanja odgovara, kako je dokazano, jednako kao on, Ivić, ipak Raguževa shvaćanja u sklopu kojih rasuđuje o ta dva pitanja nisu ista kao njegova, Ivićeva, i da su njemu neprihvatljiva. Naravno da je tako. Tko bi mogao i pomisliti da se Ivić u tome slaže s Ragužem. Ipak, ne bi trebalo da se očito slaganje u apstraktnom sadržaju odgovora na dva konkretna pitanja osporava neslaganjem, isto tako očitim, u shvaćanjima s kojima se pristupa tim pitanjima. A sve to zato da bi se moglo ostati pri svojim pobijenim tvrdnjama.

Kada se radi o hrvatskom književnom jeziku i o njegovoj povijesti, ja se u mnogome, što se tiče pojmovnoga sadržaja kojim odgovaramo na pitanja, slažem s Pavlom Ivićem. No i kad se slažem, shvaćanja šireg sklopa u kojem ta pitanja i odgovori na njih stoje često se razlikuju. Pa ipak, svagdje gdje to jest tako, govorim i pišem da se u odgovoru na ta pitanja slažem s njime. A drugo su oni širi okviri gledanja i rasuđivanja. Kada to dvoje ne bih umio lučiti, malo bismo se u čemu Pavle Ivić i ja slagali oko hrvatskoga književnog jezika.

Ivić dalje osporava moje razlaganje tvrdnjom kako je ono nedosljedno i proizvoljno. Rekao sam da Ivić pišući u *Revue des études slaves* o hrvatskom književnom jeziku prije preporoda nije prikazao njegov razvoj. On je pokušao to pobiti time što se pozvao na činjenicu da je tom razdoblju u Hrvata posvetio podjednak broj redaka kao i istovremenom razdoblju u Srba. To je nesumnjivo točno, ali mu nitko i ne primjećuje da nije pisao o književnojezičnim prilikama u Hrvata prije preporoda nego da ih je, pišući o njima, prikazao tako da se ne razabire njihov razvoj i ona cjelovitost na kojoj počivaju preporodne i popreporodne književnojezične stečevine.

Da objasnim u čem je primjedba, naveo sam onda nekoliko primjera te prepreporodne razvojne cjelovitosti koje Ivićev sporni prikaz nigdje nije uzeo u obzir. Jedan je od tih primjera glagoljaška tradicija u hrvatskim lekcionarima, što od Međimurja do Dubrovnika, od Slavonije do Istre, tvore, razvedenu doduše, ali ipak jednu cjelinu. Ona je bitno pridonijela stvaranju zajedničkih književnojezičnih navika i zajedničke književnojezične osjetljivosti čitavoga hrvatskog naroda. I nadovezujući na taj vrlo ilustrativan primjer

rekao sam da Ivić, kad sam ga upozorio da takve razvojne elemente nije uzimao u obzir u svojem prikazu, odgovara, sasvim neumjesno, pozivom da se broje reci. Sada pak veli da sam, pošto je uspješno pobio moj prvi prigovor, samovoljno izmislio i stavio drugi, bez veze s prvim, da mi je sada odnekud palo na pamet da mu prigovaram i zato što nije pisao o lekcionarima. A ja stavljam sveudilj samo jednu primjedbu: da nije prikazao razvojni tijek i cjelovitost pretpreporodnoga književnojezičnog razvoja u Hrvata kakva se karakteristično očituje npr. u povijesti redakcija i preradaba hrvatskoga lekcionara.

Ne pada mi na pamet prigovarati mu što nije pisao upravo o tome ili o bilo kojoj pojedinoj pojavi. U sintezi kakva je ona njegova ne može se očekivati da se pisac pojedinačno osvrne niti na sve važnije pojave. Ali smatrao sam i smatram bitnim nedostatkom što razvojna cjelovitost koja se očituje u tome i takvim primjerima nije spomenuta u njegovu pregledu niti je ikako ugrađena u nj. O tome se radi i zato je Ivićev prikaz u *Revue des études slaves* sporan.

On dakle kaže da sam, odjednom sad, izmislio nov prigovor i pita još s kojim pravom tražim od njega da u svojoj sintezi piše upravo o lekcionarima kad sam i ja objavio sintetičkih radova o istoj temi u kojima nisam izričito spomenuo lekcionare! A jesam, pišući o književnojezičnom utjecaju glagoljaša, ugradio cjelovitost koja se pojavljuje u lekcionarima. Ivićev odgovor tu doista više nije argumentacija nego je to njezino rasulo. Strašna je cijena koju plaća da bi održavao privid nadmoći u ovoj raspri. Prihvatit će mu to samo sasvim nekritički čitatelji.

Ne mogu prištediti Pavlu Iviću da mu još jednom, po dvadeset i treći put, kažem da ne razumije što mu govorim. Njegov najnoviji odgovor pokazao je to osobito jasno. On je naime pobrojao da sam dvadeset i dva puta napisao da ne razumije što mu govorim i da sam mu time dvadeset i dva puta rekao da je glup. To, međutim, nije tako. Ne uskraćuje se razumijevanje jedino iz gluposti. Raznim se putovima i iz raznih pobuda čovjek može naći u takvu stanju duha. Ja sam čak uvjeren da se Pavle Ivić nije našao u njem zato što bi bio glup. Uvjeren sam nadalje da su ga dotle dovele pobude koje on sam doživljava kao vrijedne i plemenite, da se čak ponosi njima. Nema dakle nikakva razloga da prikazuje sebe kao žrtvu koju kolega, jer nema argumenata, bezobzirno napada. Niti ga napadam, niti mi nedostaju argumenti. Tkogod se potrudi da pregleda sva dvadeset i dva mjesta na kojima govorim o tome kako Ivić ne razumije, neće mu nigdje uzmanjkati obrazloženje.

Pavle Ivić također piše: "Pročitao sam s iznenađenjem: 'Ivić... doista misli da se povijest književnoga jezika može pisati ne osvrćući se na povijest književnosti.' Pitam se kako je Katičić mogao napisati tu rečenicu kad se na svakoj stranici mojih radova iz istorije književnog jezika ogleda moje uverenje da se ta istorija može pisati jedino na temelju istorije književnosti. Samo - to je Katičić izgubio iz vida - te dve istorije ipak nisu isto i nije svaka činjenica istorije književnosti relevantna za jezik" (Jezik 36, 3, 1989, 74). Da mu dakle odgovorim na to pitanje. Radilo se, kako je u mojem osvrtu jasno rečeno, o počecima staroslavenskoga jezika u hrvatskoj književnosti, o kojima on u svojem sintetskom prikazu nije rekao ništa. Zadržao se samo na najstarijem razdoblju staroslavenskoga pisanja na području hrvatskoga ili srpskog jezika iz kojeg je ostalo više tekstova, a to je srpska književnost iz vremena ranih Nemanjića. Početke staroslavenske književnosti u Hrvata nije ni unio u svoj prikaz kao kakvo relevantno zbivanje. Time je izostala historijska perspektiva u njegovoj sintezi hrvatskoga književnojezičnoga razvoja.

Istina, on se nije osvrnuo niti na prve početke staroslavenskoga pisanja u Srba. I to je, po mojem mišljenju, ozbiljan nedostatak, ali ovdje nije moj predmet.

Povijest književnosti, ili, točnije, filološka istraživanja na kojima je ona zasnovana, omogućuju da se vrlo sigurno sazna nešto o toj najstarijoj hrvatskoj glagoljaškoj književnosti, premda su iz onoga vremena ostali samo neznatni ulomci tekstova na listićima pergamenta ili uklesani u kamen. Na temelju tih spomenika i pouzdano rekonstruirane tekstovne predaje saznaje se da su u hrvatsku književnost već u 10. i 11. stoljeću preneseni ćirilometodski liturgijski tekstovi, da se hrvatska sredina uključila u prepisivanje i redigiranje legendarnih tekstova ranoga slavenskog srednjovjekovlja, da se do kraja 11. stoljeća već bila stvorila hrvatska redakcija staroslavenskog jezika, da je u pravne i druge profane tekstove hrvatskih glagoljaša do toga vremena već sasvim slobodno i neograničeno bio ušao čist narodni jezik. Ivić nije o svemu tome pisao u svojoj pariškoj sintezi jer iz toga vremena nisu do nas došli tekstovi u većem broju. Pristup do tih podataka vodi preko filoloških podataka i povijesti književnosti zasnovane na njima. Ne pišući o tome Ivić se pri sintetskom prikazu književnoga jezika u Hrvata nije osvrtao na povijest književnosti. To sam mu i rekao. A on sada veli da svi podaci povijesti književnosti nisu relevantni za povijest književnoga jezika. Zar podaci koje sam upravo spomenuo nisu relevantni za nju? Ivić mi implicitno govori da nisu. Time pokazuje da se pišući o povijesti jezika ne osvrće na povijest književnosti, ni tamo gdje su joj podaci relevantni za njegov predmet. Na tome ništa ne mijenja ako se i na mnogo stranica u vezi s drugim pitanjima osvrtao na nju. U ovom bitnom pitanju književnojezične povijesti nije se osvrtao. I još misli da može to obraniti.

Pavle mi Ivić osobito oštro zamjera što odbijam da on kroji stilska i uporabna vrednovanja u hrvatskom književnom jeziku, a sâm sam se, tobože, umiješao u jezične rasprave što se vode u Srbiji. Prije svega, ja sam se jasno ogradio rekavši da nije moje upletati se u raspravu oko jezičnoga vrednovanja u drugoj sredini. Ivić je tu ogradu previdio. Jasno sam pokazao da svoj sud o paru *sat-čas* ne smatram prilogom raščišćivanju aktualnoga pitanja. Pisao sam o sebi i o tom kako ja doživljam takve dublete, za kakav se odnos prema njima mogu zalagati u svojoj sredini. Nije to bila ocjena ikoje izražajne vrijednosti u srpskoj jezičnoj kulturi niti sam govorio o tome kakva je ta pojava za srpsku sredinu. Nije to bio prijedlog za ikakav praktični zahvat u jezičnoj politici SR Srbije, a još manje zahtjev za čim takvim. Nije to bila osuda nikogega shvaćanja kakav je i kakav treba da bude književni jezik u SR Srbiji.

Ivić odgovara kao da sam mu osporio da kao lingvist izriče svoje mišljenje o jezičnim pojavama u SR Hrvatskoj, da se kao građanin zauzima za svoje shvaćanje o pitanjima jezične politike. Takva mi šta, dakako, nije palo na pamet. Potpuno je normalno da on to iznosi, kao što je normalno i to da ja kažem kamo mislim da vodi izabiranje riječi u jednoj sredini pri kojem se najprvo gleda na to što one predstavljaju u drugoj sredini. Osporio sam, međutim, i osporavam da pripadnik jedne jezične kulture svoj sud o izražajnim vrijednostima druge postavlja kao mjerodavan za tu drugu, da na njem, a ne na osjećaju i sudu onih koji je nose, zasniva svoje stavove o njoj. Tražim da se poštuje autonomija povijesno izrasle jezične sredine i njezine jezične kulture.

Ivić pita: "Jesu li osiromašeni, okljaštrjeni, svedeni na komunikaciju robota npr. Englezi ili Rusi, kojima ne pada na pamet da svoj književni jezik bogate planskim uskrasavanjem davno umrlih reči ili ladanovskim zahvatima zamenjivanja odavno ustaljene me-

đunarodne terminologije novoizmišljenom? Katičić uverava čitaoce da njegova jezička politika počiva na 'najosnovnijim zahtjevima jezične kulture' i 'suvremene lingvistike'. Zašto onda nema takve politike tamo gde je jezička kultura zaista na visini i gde je savremena lingvistika najrazvijenija? Zašto te sredine puštaju da se jezik razvija na normalan način i da se intervencije u njemu svode na meru stvarnih potreba?" (Jezik 36, 3, 1989, 77).

Na to je pitanje lako odgovoriti, tek treba ispraviti krivu pretpostavku na kojoj je zasnovano ovako kako je izrečeno. Nije istina da se u hrvatskom književnom jeziku planski uskrisuju davno umrle riječi ili da se odavno ustaljena međunarodna terminologija zamjenjuje novoizmišljenom. Najmanje pak vrsni stilist Tomislav Ladan hoće zamjenjivati ikoju terminologiju. Nije istina da se ja zalažem za takvo uskrisivanje i zamjenjivanje. Zalažem se za živ odnos prema punini jezične baštine i za stvaralački pristup terminologiji u plodnoj napetosti između međunarodnih riječi i domaćih tvorba, koja oživljuje misao i ne dopušta da nazivi zahire do posve mehaničkih etiketa. Ivić pak, eto, hoće po svojoj mjeri i nahodanju ocjenjivati i propisivati što u mojem jeziku ima da bude umrlo, koje će se stvaralaštvo u njem obezvrijediti kao "izmišljanje". To je upravo ono što sam već u dva svoja osvrtla izričito odbio, pa kad treba, evo, sad i u trećem. O tome što je u mojem jeziku živo, a što mrtvo, što razvija njegovu kulturu, a što je kljaštri, može suditi samo onaj koji tom jeziku pripada i u njem živi, pa bio inače Hrvat, Srbin ili što drugo.

Sada mogu odgovoriti na postavljeno pitanje. U Engleza ili Rusa nema zalaganja sličnoga momemu, zalaganja za otvaranje prema punini jezične baštine i za stvaralački odnos prema terminologiji, naprosto zato što je u njih to oboje sasvim prirodno i razumije se samo po sebi. Oni nisu imali dominantne filološke škole koja bi u ključnim desetljećima sustavno iz standardnoga jezika isključivala puninu izražajnih vrijednosti baštine i u njoj izgrađeni odnos prema terminologiji. Njima nitko sa strane ne govori što je u njihovu jeziku umrlo i što je nedopustivo izmišljanje. Zato kod njih i nema nastojanja da se uspostavi normalan odnos prema jeziku i njegovoj kulturi jer takav odnos u njih već postoji. Ja, kao filolog i pisac, nastojim pridonijeti što mogu da moj jezik postigne to isto. A politikom se, pa ni jezičnom, ne bavim.

Lako se, uostalom, možemo oko svega toga poravnati. Rekao sam i sada ponavljam, tako da se ne može prečuti: Svoje gledanje na par *sat-čas* i svaki svoj dojam o izražajnim vrijednostima književnog jezika u SR Srbiji ne smatram mjerodavnim za njezinu sredinu niti prikladnim da se ikoje rasuđivanje o jezičnoj kulturi u toj republici osloni na nj. Ako Pavle Ivić sad izjavi da i on smatra sve svoje sudove o izražajnim vrijednostima književnog jezika u SR Hrvatskoj isto tako malo mjerodavnim za njezinu sredinu i jednako malo prikladnim da se ikoje rasuđivanje o jezičnoj kulturi te sredine osloni na njih, sve ono što piše i govori o forsiranju zastarjelog i neobičnog, o neumjesnom kovanju terminologije, o napuštanju ustaljenih navika, sve to da su njegovi osobni dojmovi i doživljavanja, zasnovana na jezičnom osjećaju što je stečen i izgrađen u drugoj jezičnoj sredini - ako on izjavi to, onda ću odmah i ja reći da u tom pitanju među nama nema spora. Ostat će samo pitanje zašto je toliko i tako zauzeto iznio te svoje osobne dojmove u širokoj javnosti. Ali neće biti potrebe dalje se baviti time. Ako, međutim, nije spreman dati takvu izjavu, ako svoje sudove o izražajnim vrijednostima hrvatskoga književnog jezika ne smatra samo nemjerodavnim dojmovima zasnovanim na pripadnosti

drugoj sredini, pokazat će se bjelodano kako je slabo opravdana njegova optužba da sâm čitim isto ono što njemu osporavam. Bit će jasno da nije isto.

Ivić je, međutim, u najnovijem svojem odgovoru rekao i novoga, pa je upravo zato i bilo vrijedno nastaviti raspravljanje i u ovom okviru. Daleko smo se već odmakli od slike što se bila ocrtala u njegovu prilogu za *Revue des études slaves*. Odgovarajući mi, već je rekao da su njegovi "katolici srpskohrvatskog jezika" bili cjelina, što u njegovoj sintezi nikako ne dolazi do izražaja, prikazani su samo necjeloviti i razdobljeni, što se tiče književnoga jezika i svega drugoga osim upravo konfesije. Sada je tomu dodao još i to da ime Hrvati nije slučajno prevladalo za tu cjelinu. A da se za nju utvrdilo mjerodavno i neopozivo, to je Pavle Ivić već od prije u više navrata isticao. Ako pak ono nije svoj sadržaj dobilo slučajno, onda ima raspoznatljivih povijesnih tijekova koji su vodili tomu. To je povijest hrvatskog naroda i njegova jezika, da tako parafraziram samoga Ivića. Ta je povijest, međutim, za pretpreporodno doba u onoj sintezi izostala. Prikazana je njezina razdobljenost, a izostavljeno je sve ono što Ivićeve "katolike srpskohrvatskog jezika" i u pretpreporodnoj razdobljenosti čini cjelinom, sve ono što ih usmjeruje prema zajedničkom novovjekom razvoju, što uvjetuje da će se napokon svi, i to ne slučajno, skupiti pod hrvatskim imenom i tako ući u jugoslavensku zajednicu da u njoj nađu svoje mjesto i u njoj se, kao Hrvati, potvrde, pa i jezikom, zasnovanim na cjelini baštine.

Ivić me pita da li je malo ako je, kako sam rekao, u najboljem slučaju dao ispravnu povijest hrvatskoga imena kako je ona danas poznata po otkrivenim vrelima. A ja, veli, od njega tražim više. On, kaže, žali, ali ne može me zadovoljiti i napisati povijest Hrvata, pogotovu ne u članku posvećenom drugom predmetu. Doista, ono što je akademik Ivić sintetizirao kao povijest hrvatskoga imena nije malo. Ja sam mu izrekao priznanje za to i istaknuo zasluge koje je time stekao i još uvijek stječe. A i one moje riječi koje navodi, da je u najboljem slučaju dao ispravnu povijest hrvatskoga imena, valja shvatiti kao priznanje. Uistinu nitko ne može očekivati od Ivića da napiše povijest Hrvata. To je posao drugih. Ali se od njega, i od svakoga, može i mora tražiti da kad se dotakne pitanja koja su s time u vezi ne prikazuje stvari tako kao da pored povijesti imena nema i povijesti naroda i njegova jezika. To nije primjereno narodu u kojega su se povijesti prepletala razna imena i za narod sâm i za njegov jezik. Tko želi razumjeti takav narod i prikazivati povijest njegova književnog jezika ne može zanemariti tu razliku, ne može povijest jednoga imena, ako ono i jest najvažnije, uzeti kao da je povijest naroda, kao da jedino ono taj narod čini narodom, kao da se pripadnost njemu određuje samo tim imenom. Već pogled na dalmatinsko-hrvatsko-slavonsku državnu pravnu trojednost pokazuje da u toj povijesti hrvatsko ime ne može valjano poslužiti kao takav isključivi kriterij.

Premda se od akademika Pavla Ivića ne može zahtijevati da napiše povijest hrvatskoga naroda, ipak pišući o njegovu književnom jeziku treba da vodi računa o njoj. Već ona oznaka "katolici srpskohrvatskog jezika" takva je da ničim ne upućuje na povijest naroda, nego omogućuje da se o književnosti i književnom jeziku govori kao da u njima i oko njih takve povijesti uopće i nema. Htjeti ugraditi takvu definiciju u same temelje serbo-kroatistike, to je kao zasnivati antropologiju na definiciji čovjeka kao dvonošca bez perja, o čem je bilo govora u antičkoj filozofiji. I takva definicija omogućuje sasvim upotrebljivu formalnu identifikaciju predmeta. Ako bi tko htio da govori o čovjeku, a da se pri tome nikako ne osvrće na njegovu zbiljsku narav, da nikako ne kaže što on upravo jest,

mogao bi se čak i zalagati za takvu odredbu. Time bi, dakako, i pokazao koliko mu je stalo do čovjeka.

Ništa tu ne pomaže isticati da su se integrativni procesi na području kulture, književnosti, književnoga jezika što su vodili izgradnji hrvatskoga etniciteta u njegovu konačnom i mjerodavnom opsegu odvijali u okviru katoličke konfesije i hrvatskoga ili srpskog jezika. Sam po sebi taj okvir još ne uvjetuje da se u njem razvije narod. U tom okviru ne može doći do izgradnje naroda ako u njem ne poteku ti procesi i ako oni ne istku vlastitu cjelinu. Ta cjelina je podloga narodu, a ne tek jezik i konfesija sami po sebi, u načelu nezavisni jedno od drugoga, koji dopuštaju i drukčije putove etničke integracije. Protestanti njemačkoga jezika i katolici njemačkoga jezika nisu postali dva naroda određena tim kombinacijama konfesije i jezika. Spomenuti integrativni procesi potekli su tu drukčije. Ivić upozorava da "nauka mora razlikovati primarno od sekundarnog, uzrok od posljedice". To je istina. Ali znanost mora također tražiti bliži i neposredan uzrok, a ne ostajati kod prethodnoga i nespecifičnoga. Uostalom, može se vrlo ozbiljno postaviti pitanje bi li sva narječja kojima govore Hrvati danas pripadala istom južnoslavenskom jeziku da nije bilo onih integrativnih procesa koji su izgradili taj narod. Hrvatski ili srpski jezik ne može se tu bezuvjetno uzeti kao faktor prvotniji i čvršće određen nego je hrvatski narod.

Spominjući sam okvir i prosuđujući onda književni jezik u njem samo po tome koliko u koje doba nije postigao potpuno izgrađenu cjelovitost za sav taj okvir, a ne promatrajući i ne ističući sve ono što se jest stvaralo u tom smjeru i bilo podlogom konačnoj preporodnoj integraciji, ne dobiva se valjan prikaz razvoja književnoga jezika u Hrvata, pa se samim time ne dobiva ni valjana serbokroatistika. I samo o tome se radi u raspravi oko Ivićeva sintetičkog prikaza u *Revue des études slaves*.

Ako se ne gledaju procesi integracije kakvi su bili kroz stoljeća, nego se ostaje samo kod konfesije i jezika, može se to shvaćati i u smislu onoga da su Hrvati, ili veći njihov dio, zapravo "Srbi katolici", da je Hrvate "stvorila katolička crkva" i slično. Iviću je očito važnije da govoreći o prošlosti ne upotrijebi hrvatsko ime u njegovu današnjem značenju nego da terminologijom isključi i odbije takva shvaćanja, i da u svojem povijesnom razlaganju obrazloži njihovu neodrživost.

U svojem osvrtu na Ivićev odgovor (Jezik 34, 3, 1987, 119) napisao sam: "Ivić je ostavio po strani čitav niz pitanja kojih sam se dotaknuo. Među njima ima ozbiljnih pa čak i mučnih". Sada me u svojem novom odgovoru akademik Ivić poziva da iznesem sve te točke. Njih doista ne bi trebalo nabrajati jer se uspoređivanjem mojega osvrta s Ivićevim odgovorom lako mogu utvrditi. No kad me poziva, ja ću ih ponoviti. Sve je, uostalom, s posljednje stranice mojega osvrta (Jezik 33, 4, 1986, 116). Tamo sam pisao: "Mnogo nam u tom sklopu pokazuje nesporazum koji je nastao oko ranoga tiskarstva kako je prikazano u Ivićevoj sintezi. On spominje samo srpski tisak, a o hrvatskom u njega uopće nije govora. Kad mu je Raguž to prigovorio, Ivić odgovara: 'Kod mene nije reč o nekakvom proslavljanju tekovina, već naprotiv o opadanju kulturne delatnosti kod Srba posle osmanlijskog osvajanja... Hrvati, srećom, ipak nisu prošli tako tragično, pa se zato i ne spominju u tom kontekstu'. To doista objašnjava stvar, ali se nije moglo razumjeti od prve jer je Ivić pisao o književnojezičnom razvoju na srpskom ili hrvatskom (srpskohrvatskom) jezičnom području i nigdje nije naznačio da se ilustrirajući nazadak kulture ograničava samo na srpski razvoj, da o ranom tisku govori samo u tom kon-

tekstu. Svojim naknadnim objašnjenjem pokazuje kako mu je duboko usađeno shvaćanje da srpski razvoj naprosto predstavlja razvoj na čitavom području toga jezika. Pa čak se tu naslućuje i uvjerenje da tragedija jednoga naroda njemu daje pravo da se ne osvrće na druge narode i na njihove tragedije, koje su, dakako, drukčije naravi. Taj dojam je težak i mučan zato što se na takvu shvaćanju i na takvu uvjerenju ne da zasnivati zajedništvo." I niže na istoj stranici: "Ako tko u jednoj sredini ono što se u drugoj jezično stvaralački izgradi smatra irelevantnim za sebe, smatra naprosto podvajanjem jezika, kako onda taj koji tako doživljava i osjeća može još govoriti o zajedništvu jezika obiju tih sredina? Jezična kultura pretpostavlja nesputanost jezičnoga stvaralaštva, a ta opet nesputanu okrenutost vlastitoj tradiciji, vlastitoj povijesti. Ako se to ospori, tek onda su doista ugroženi temelji zajedništva. Jedinstvo postignuto gušenjem punine jezičnoga izraza i istančanosti jezične kulture teško bi u narodu kojega bi se izražajne vrijednosti tako potiskivale pomoglo njegovanju osjećaja za zajedništvo." O tim bitnim pitanjima Ivić nije, odgovarajući dva puta, rekao ništa. Sad kaže da to nije mogao učiniti jer mu je prostor bio ograničen (Jezik 36, 3, 1989, 78). Nije dakle smatrao da su osobito važna. U samome tome sadržan je već dobar dio odgovora na njih.

O imenu jezika hrvatske književnosti rekao sam već nešto u svojem prošlom odgovoru. Temeljna je tu prvobitna zamjenjivost slovenskoga i hrvatskog naziva. Ona stoji na početku hrvatskoga narodnoga i književnojezičnoga razvoja. Ivić piše da bi dobro bilo kada bih tu zamjenjivost dokumentirao. To sam i učinio. Za to je, međutim, kraj sve nepotpunosti izvornoga materijala kojim raspolazem, bio potreban poseban članak.⁴

Najvažnije je, međutim, ono što je Ivić u svojem odgovoru rekao o standardnom jeziku. To, naime, omogućuje ozbiljan i plodan razgovor. I odmah moram reći da se tu u jednom i temeljnome potpuno slažem s njim. Ako današnjega njemačkoga standardnog jezika nema već od Luthera i ako slovenskoga nema već od Trubara, nego o njima možemo govoriti tek od druge polovice 18. odnosno 19. stoljeća, ako su, nadalje, teksto-

⁴ Tomu je pitanju dao sada osobito zanimljiv prilog N. Stančić, Gajeva "Još Hrvatska ni propala" iz 1832-33. Ideologija Ljudevita Gaja u pripremnom razdoblju hrvatskog narodnog preporoda, Zagreb 1989, osobito u poglavlju III. Gajeva nacionalno-integracijska ideologija do 1835. godine, str. 95-145. Tu se iznose rezultati autorovih istraživanja i sasvim nove činjenice, osobito na temelju Gajeve rukopisne ostavštine. Suočen s dominantnim shvaćanjima onodobne slavistike, osobito s Kopitarovim i Šafarikovim, suprotstavljajući im ideju hrvatske nacionalne integracije na temelju cjelokupne narodne baštine, zapisao je Gaj 1830. u rukopisnom Pregledu hrvatske povijesti do 16. st. ovo: *Der Namen Croatien, der in verschiedener Bedeutung Dalmatien und Slavonien verbindend in sich schließt, ist also nach der ältern Geschichte und nach seiner staatsrechtlichen Bedeutung keineswegs schwankend, sondern man suchte fortwährend, ihn schwankend zu machen, und dieses Bestreben scheint heut zu Tage, bei zu großer Nachlässigkeit und Erschlaffung des Volkslebens der Croaten, seinem Culminationspunkte nahe zu sein.* To u prijevodu profesora Nikše Stančića glasi ovako: "Ime Hrvatska koje - povezujući ih u različitom smislu - u sebi uključuje Dalmaciju i Slavoniju, nije dakle na osnovi starije povijesti i svog državnopravnog značenja nikako kolebljivo, već ga se neprestano nastojalo učiniti kolebljivim, a izgleda da se to nastojanje dandanas, u vrijeme prevelikog nehaja i malaksalosti narodnog života Hrvata, bliži svom vrhuncu". Gaj je imao pravo. Nehaj i malaksalost, koliko ih je i dalje bivalo, nikada više nisu bili toliki, pa su sada već dani i znanstveni prinosi koje slavistika, kao međunarodna disciplina, više ne može zaobilaziti. Ivićeva sporna shvaćanja i njegova argumentacija kojom ih obrazlaže ostaju pri onim nastojanjima koja je tako jasno uočio Gaj, ali im se u okviru shvaćanja svojega vremena i bez ozbiljnije znanstvene spremne nije umio javno suprotstaviti. Da to nije ni pokušao, svjedoči o njegovoj veličini. Sada stvari stoje drukčije. Onakva stara shvaćanja izvrsno se mogu osporavati i pobijati, a ne mogu se braniti ozbiljnim argumentima.

vi Vuka Stefanovića Karadžića izvan srpskoga jezičnog standarda, onda ni hrvatskoga nema prije druge polovice prošloga stoljeća. Kriteriji se primjenjuju dosljedno. Trebalo je to, međutim, reći onako jasno kako je rečeno sada jer u literaturi koja nam dolazi u ruke opet i opet čitamo da za Nijemce današnji standardni jezik počinje s Lutherom, za Slovence s Trubarom, a za Srbe s Karadžićem. Ivićeva je periodizacija velika novina koja se čitajući njegov sintetički prikaz ne može tek podrazumijevati. Podrazumijevaju se tradicionalne predodžbe.

Karadžićev jezik, dakle, po takvu shvaćanju ne ulazi u srpski jezični standard. Očito je, međutim, da se taj standard kao jezična pojava bez Karadžića i njegovih tekstova ne može razumjeti. Ako se sada složimo da se isto tako ni hrvatski jezični standard ne može razumjeti bez pisaca i tekstova koji su prema njemu vodili - tek njih je toliko da se ovdje nitko ne može poimence spomenuti, a među njima su i Karadžić s Daničićem, u onoj specifičnoj ulozi koju su odigrali u završnoj fazi hrvatske standardizacije - ako se dakle u tome složimo, onda se opseg slaganja u tim ključnim pitanjima jako proširio. Istom tada bi bilo doista jasno da u Ivića nema jednostranoga gledanja na ta pitanja.

Ostaje da se razmotri je li takva periodizacija, ako i jest dosljedna, i najpovoljnija za razumijevanje i prikazivanje standardnih jezika. Ja mislim da nije. Ivić pri tome polazi od shvaćanja da "standardni jezik nije proces nego uspostavljeno stanje". U nekom smislu to jest tako, ali je time obuhvaćen samo dio zbilje, samo jedna njezina strana. Standardni jezik jest uspostavljeno stanje, ali takvo koje u sebi trajno nosi sav proces svojega nastanka. A taj proces, kad se jednom uobličio i usmjerio, nosi u sebi svoje dovršenje, pa makar ono još bilo otvoreno u mnogo čemu, pa makar do njega, na kraju, i nikada ne došlo. Lijep je primjer za to hrvatski kajkavski standardni jezik, koji nikada nije postao gotovo uspostavljeno stanje, ali je u procesu svojega nastajanja već toliko prisutan, toliko je njime već nošen, da se bez štete za razumijevanje naše jezične prošlosti i za potpunu dokumentaciju pojave standardnih jezika ne može izostaviti iz njihova popisa.

Ivić je svoje shvaćanje vrlo plastično izrazio usporedbom: "Ako krenem na put iz jednoga grada u drugi, ja nisam samim tim već u tom drugom gradu - tamo sam tek onda kad stignem tamo". Ta konstatacija je istinita ali usporedba s nastajanjem standardnoga jezika ne stoji. Razvoj standardnoga jezika ne može se uspoređivati s putovanjem u grad nego samo s nastajanjem grada. Kada doputujem u koji grad, on jest kakav jest i živi kako živi bez obzira na to odakle sam, kuda i kako doputovao u nj. Standardni jezik, međutim, jest onakav kako je postajao, svojstva su mu i vrijednosti time bitno određene. To je isto onako kako je u životu grada prisutan sav razvoj kojim je nastajao i rastao, pa je grad takav kakav jest po tome kako je nastajao, on je uspostavljeno stanje koje u sebi živo sadrži proces svojega postajanja. Zato i ne govorimo o gradu kao tom istom tek od kada je u njem uspostavljeno sadašnje urbanističko stanje. On je taj već od onda od kad je zacrtano njegovo nastajanje. Samo tako je, mislim, primjereno razmišljati i o standardnom jeziku. Bogatije je i dublje ono dinamično shvaćanje po kojem standardni nje-mački jezik ipak počinje od Luthera i reformacije, slovenski od Trubara i također od reformacije, a srpski od Karadžića i ustanaka.

Tu je onda i odgovor na Ivićevo pitanje: "Po čemu je Marulićev jezik manje standardizovan nego npr. jezik Andrije Kačić-Miošića?" Ako se misli na standardiziranost eksplicitnom normom, onda ni po čemu. Ako se misli na dosljednu ustaljenost vlastite jezične porabe, onda odgovora nema, jer jezik tih pisaca nije još s toga gledišta podrob-

nije istražen i uspoređen. Ostaju samo dojmovi koji nikoga ne obvezuju. No ako Marulića i Kačića stavimo u kontekst standardnojezičnoga razvoja, koji u njihovo doba još nije uspostavljeno stanje, razlika je očita i velika. I to u najmanje dva pogleda: i s obzirom na stanje hrvatskoga jezičnog standarda kako je konačno uspostavljeno, i s obzirom na književnojezično stanje vremena u kojem svaki od ta dva pisca stoji. Razlika je dakle u tome kako oni u sklopu svojega vremena nose razvoj u budućnost. Oko Kačića je velik broj drugih pisaca svojim jezikom njemu vrlo bliskih. On je svojim djelom prisutan na širokom prostoru, a sadržajima o kojima piše i stilskim razinama mnogostraniji je i gipkiji od Marulića. Koliko je sve to već bilo sazrelo na širokom prostoru, pokazuje bliskost njegova jezika i stilistike s Reljkovićevom. Zato je tu na mjestu govoriti o standardnom jeziku u razvoju. A sigurno nije na mjestu ne spominjati tu bliskost, to postignuto razvojno stanje, nego samo isticati da stanje standardnoga jezika tu nije uspostavljeno.

Istina je da unutar štokavskog usmjerenja toga razvoja novoštokavsko doduše prevladava, ali nije čisto iskristalizirano. Istina je da standardizacija ilirskoga razdoblja pokazuje čak otklone od novoštokavskoga usmjerenja. No istina je i to da je tomu razvoju od početaka prisutan strogo novoštokavski normativni ishod kao implicitna i prirodna tendencija. Bio je to pri štokavskom izboru logikom stvari zadan smjer najlakše izvedljive čvrste integracije. U tom smislu i govorimo o razvoju hrvatskoga novoštokavskog jezičnog standarda.

Pojmovi su se sada jako raščistili, gledišta jasnije ocrtala, a i mišljenja su sada točnije izražena. Vidi se bolje u čem je upravo neslaganje. Vidi se kako tko rasuđuje o opsegu pojma standardnoga jezika i kako s time u vezi periodizira njegovu povijest. Radi se o pitanju da li je standardni jezik samo uspostavljeno stanje potpune i dovršene standardnosti ili i jasno zacrtan proces toga uspostavljanja ulazi u taj pojam. O tome će trebati raspravljati šire. I to ne samo u okviru serbokroatistike. Razabire se već koliko će o tom pitanju imati reći npr. germanisti i slovenisti, a dakako i stručnjaci za povijest drugih književnih jezika. Ne može se, naime, o povijesti književnoga jezika Hrvata i Srba govoriti s gledišta različitoga nego što se govori o književnim jezicima ostalih naroda. A ako se iz znanstvenih razloga uvode nove definicije i nove periodizacije, onda to treba istaknuti, objasniti i obrazložiti. Inače dolazi do nesporazuma, kao što je evo došlo i oko sintetskog prikaza Pavla Ivića kad je govorio o književnom jeziku Hrvata, a nije se razabiralo da se time mijenjaju i ustaljeni pogledi na mjesto što ga spisi Vuka Stefanovića Karadžića imaju u povijesti standardnoga jezika Srba, a kamo li da se bitno mijenja periodizacija razvoja njemačkoga, slovenskog i drugih jezika. Tek sada je stvorena podloga za ozbiljnu i iscrpnu raspravu o tim pitanjima. Nema dvojbe da će biti plodna. Ali njoj nije mjesto u ovom okviru. Treba joj posvetiti samostalne i dobro utemeljene radove.

---

⁵ Usp. R. Katičić, "Slověnski" i "hrvatski" kao zamjenjivi nazivi jezika hrvatske književnosti, Jezik 36, 4, str. 97-109. Uz to još isti, Ilirci i ilirski jezik, Forum god. 27, knj. 56, br. 12, Zagreb 1988, 675-688.